

ELEKFI LÁSZLÓ

MAGYAR SZAVAK RAGOZÁSI PARADIGMÁI
ÉS A RAGOZÁSI SZÓTÁR

Az MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest, Szentháromság utca 2.

A ragozást is, a ragozási paradigmát is felfoghatjuk szűkebb s tágabb értelemben. Egy ragozási szótárban nincs szükség a legteljesebb paradigmára, csak olyan ragos alakokat kell számon tartani, melyek közvetlenül a tőtől függenek, tehát pusztán grammatikai szabályokkal nem adhatók meg.

A kéziratban - részben közös munka eredményeként - elkészült Magyar ragozási szótár az eddigi szótári gyakorlathoz képest jóval több (raggal, jellel, sőt képzővel ellátott) szóformát vesz számba, de elképzelhető a magyar szavak paradigmáinak egy sokkal árnyaltabb, azonkívül még több alakra kiterjedő feltérképezése is. Egy sokkal bővebb változat - ugyancsak a Magyar értelmező kéziszótár címszavai alapján - szintén készülõben van, de az is távol áll a teljességtõl.

A munka során állást kellett foglalni arra nézve, hogy a szárma-

zékszók közül melyeket tekintünk grammatikainak (s ezért paradigmatis-
nak) és melyeket lexikainak. Legtágabb értelemben egy ige paradigmájához
igenevi jellegű származékainak összes alakjait is hozzászámíthatjuk; a
főnév és a melléknév alakjainak száma pedig, ha minden hozzá tartozó mor-
fémaláncot oda veszünk, meghaladja az Antal-féle adatszámokat. Célszerű
bizonyos származékoknak (mint az -ú/-ű képzős melléknév) külön nevet
adnunk és bizonyos szófaji határesetekben a névszónak mondatbeli, sőt
szövegbeli környezetét is figyelembe vennünk, bár a szófajt véleményünk
szerint elsősorban a szó alaki viselkedése határozza meg. A főnév ún.
ragjai közt az alaktani viselkedés szerint megkülönböztetünk esetragokat,
jelszerű és többé-kevésbé képzőszerű ragokat. — A számnevek, névmások
paradigmáinak terjedelme attól függ, hogyan különböztetjük meg szófaji
alosztályait. Ragozási szótárunk a Magyar értelmező kéziszótár szófaj-
jelzéseit veszi alapul.

Érdemes végül néhány példán bemutatni ennek a ragozási szótárnak
és nagyobb kétnyelvű szótárainknak jelzéseit a címszók ragozásáról, te-
kintettel a sokféle ingadozó szóalakra, a hiányos ragozású és a ragoz-
hatatlan szókra.

1. Ragozási szótárunk és a ragozás

Mivel a magyar ragozási szótár elkészült kézirata talán még igen sokára jut el a megjelenésig, célszerűnek látszik tájékoztatni az érdeklődőket nem csupán arról, hogy mi van ebben a szótárban (hiszen előzetes tájékoztatás már jelent meg róla: Elekfi 1984), hanem arról is, miért van úgy, ahogy van.

A magyar szavak ragozott alakjai legtöbbször morfémakapcsolatok. Lotz János felfogásában (1974. 347, ill. 1976. 126): "A nyelvtani kategóriák *f o r m a i l a g*... morfémaláncban jelentkeznek". A ragozási rendszerben határozottan elkülönül az igék ragozása a névszókétól, mégis valamivel közelebb állnak egymáshoz, mint a görög-latin típusú konjugáció és deklináció. Az indoeurópai igeragozásban is vannak agglutinatív elemek (l. pl. Hirt 1928. 111-59; sőt a névragozásban is, l. Balázs 1973. 59-69; 1978. 19-25), de a magyar tipikusabban agglutináló nyelv (ha nem is annyira tipikusan, mint pl. a török): a névszókhoz is gyakran testesebb viszonyjelölő toldalékokat ragasztunk, nemegyszer olyanokat, melyek tömorfémaként is előfordulhatnak (pl. vízben: benne).

2. A paradigma fogalmának terjedelmi változatai

A paradigma (azaz: ragozási minta) szűkebb és tágabb jelentésben is értelmezhető. L e g s z ű k e b b é r t e l e m b e n a tőnek csak a szorosan vett ragokkal (terminális szuffixumokkal) alkotott kapcsolatai tartoznának ide. Ezzel azonban kizárnánk az igéknek módjeles, a névszóknek többes számú alakjait. A magyar nyelvtanban "jel"-nek nevezett - tehát nem terminális, de nem is derivátumot alkotó - szuffixumokat semmiképp sem zárhatjuk ki a paradigmatis alakok sorából, már csak azért sem, mert pl. a felszólító mód *j* jele sok ragozási típusban úgy eltűnik vagy átalakul, hogy a felszíni szerkezetet leíró grammatikában célszerűbb az egész toldalékbokrot (jel + személyrag) egyetlen egységként számon tartani. A főnév paradigmájába is beletartozik a birtokos személyraggal ellátott alakok sora (amelyekben a személyjel elnevezés szigorúan morfológiai szempontból teljesen szabatos és jogosult, bár más - főleg didaktikai és etimológiai - megfontolások

alapján nem tartom célszerűnek, ezért nem élek vele)¹.

Az így tágitott - azaz teljessé tett -, de még mindig szűk értelemben vett paradigma keretébe tartoznak a szótári szónak (címszónak) mindazok a kötött morfémával toldott alakjai, melyekben a szótári tövet vagy annak tőváltozatát közvetlenül egy terminális szuffixum (rag) vagy egy módosító morféma utáni szuffixum (jel + rag) vagy egy sajátos viszonyt jelölő nem terminális szuffixum követi (jel értékű birtokos személyrag, többesjel, fokjel, -é). Gyakorlatilag egyetlen toldaléknak tekintjük az -i többesjellel kombinált birtokos személyragot is, mert a személy és a szám jelét nem mindig tudjuk benne világosan szegmentálni.²

Ezt a szoros értelemben vett paradigmát két irányban is tágíthatjuk. Először is hozzávehetjük a nem terminális szuffixumokkal alkotott alakok tovább ragozott formáit: a személyragos, a többes számú, az -é birtokjeles főnevek, a közép- vagy felsőfokú melléknevek további ragos vagy többesjeles alakjait.

Másfelől kiegészíthetjük a ragozási mintát olyan képzőkkel (szófajtartókkal és szófajváltókkal is), melyek rendszerszerűen járulhatnak a szóhoz, mert mindig azonos értelmű, szabályos jelentés- vagy szófajváltoztatásnak az eszközei. Ilyen az igéhez járuló -hat/-het képző, az igenévképzők (ideértve a szemantikai okból egységnek tekintett -ható/-hető képzőt is) és - a szófajváltás elsőrendű eszközeként - az -ás/-és képző. A főnévhez járuló képzők közül elsősorban az -ú/-ü képző tartozik ide, mely egyrészt a szófajváltásnak, másrészt a jelzővel (vagy jelzői értékű összetételi előtaggal) való kapcsolatnak, harmadrészt a birtoklás kifejezésének az eszköze. Körülményesen "jelzővel járó melléknévi származék"-nak neveztük, de javasolom - egy másik sajátága, szerepe alapján -, hogy nevezzük röviden b i r t o k m e l l é k n é v - nek.³

1) A teljes személyragozási rendszert egységben tekinti át Lotz: 1967b. 249-54, ill. 1976a. 127-34.

2) Erről legutóbb Kiefer 1985b. 87-9, 110-4.

3) Ez az elnevezés már azért is találónak látszik, mert korábbi megfigyelők szerint az -ú/-ü melléknévképző azt fejezi ki, hogy a vele ellátott főnév a jelzett szóval jelölt személynek, dolognak "elidegeníthetetlen" birtoka, szemben az -s képzős melléknévvvel, mely "elidegeníthető" birtoklást fejez ki. (Denis Creissels 1975/77. nyomán szól erről Kálmán Béla: 1983. 193-205). A megkülönböztetés ugor gyökerei Kálmán fejtegetései alapján teljesen meggyőzők, de a "szerves - szervetlen" elnevezés éppúgy nem fejezi ki a különbség lényegét, mint az "ina-

Az első irányban jellemzett bővítés nem szótári feladat. A személyragos, többesjeles, birtokjeles főnevek, fokjeles melléknevek további toldalékolása egyszerű szabályokban megadható (a szükséges és egyértelmű hangrendi szabályokkal). Nem kell, hogy egy szótár ragozási alapmintáiban felsoroljuk a főnévnek mind a 714 ragos alakját (melyre Keszler Borbála hivatkozott lektori véleményében, 1986. jún. 5.; l. még Antal 1961. 50-6.; helyesbítve Kiefer 1987.), hiszen ezt egy pillantásra áttekinteni sem tudjuk. A ragozási szótár nem teljes szóalak-szintézist akar adni (mint Papp 1975., különösen 237-52), hanem csupán azoknak a ragos vagy jellel végződő alakoknak az összességét akarja könnyen megalkothatóvá tenni, melyek a szótári tőtől függnek és csak arra a szóra - vagy a szavak kisebb-nagyobb csoportjára - jellemzőek.

A második irányban célszerűnek látszott bővíteni a paradigma fogalomkörét. Az ige-elvek más nyelvek grammatikáiban természetszerű részei az ige paradigmájának. A magyarban kissé más a helyzet. Igaz ugyan, hogy a főnévi igenév az időre való (aktualizálható) vonatkozás hiányán kívül szemantikailag alig különbözik az igétől, és a -ván/-vén képzős határozói igenév is nagyrészt igei természetű (közvetlenül sem személyi, sem idői vonatkozása nincs), ellenben a melléknévi ige-elvek teljesen hasonlóak a melléknevekhez (s könnyen át is csapnak a melléknév kategóriájába), a -va/-ve képzős igenév pedig a múlt században még többesjelet kaphatott (s ebben névszói természetűnek mutatkozott). De még a melléknévi igenév is (amíg valóban igenév s nem melléknév) őriz valami igei sajátsgot; ige-ötözője tagadott alakban elválhat (át nem adó, át nem adott, át nem adandó, át nem adható). A melléknévi igenévtől csak egy lépés választja el a nyelvtanokban egyértelműen főnévnek tekintett cselekvésnevet (átadás: át nem adás), ezt tehát a szabályszerű

liénable - aliénable". A valódi okot Brassai és Kiefer kommunikációközpontú alapelvei szerint az előfeltevések közt kell keresnünk. Amihez -ú/-ű képzőt tesztek, annak birtoklását még rejtetten sem kell állítanom, mert eleve fölteszem a hallgatóról, hogy ő is tudja, természetesnek tartja, hogy az a dolog a rá következő főnévvel jelöltnek a birtoka vagy része: görbe lábú asztal (természetes, hogy az asztalnak van lába), egy nyelvű szótár (természetes, hogy a szótár valamilyen nyelven van). Ha azonban piroscsizmás lány-t mondok, ezzel azt is közlöm (rejtve), hogy a lányon csizma van, mert ez nem tartozik a természetes lényegéhez. Kettőségek olyankor vannak, amikor az előfeltevés nem tehető kötelezővé, mert a beszélő vagy fölteszi a hallgatóról a birtoklás ismeretét (piros ruhájú lány), vagy nem (piros ruhás lány).

generálhatóság mellett azért is ajánlatos belevenni az igei paradigmába, mert mondatbeli viselkedésében is őriz még valamit az igei természetből.⁴

Valahol azonban meg kell vonni a határt a grammatikai szerepű (s ezért az alapszó paradigmájához sorolható) és a lexikai szerepű (s a paradigmából kizárandó) képzők közt. Ezen a határon van az igeik szenvedő alakja (melyet újabb nyelvtanaink mindig a származékok közt sorolnak fel, pedig idegen nyelvekben a cselekvő ige paradigmájához tartozik, még ha szókapcsolat formájú is) és a műveltető képzős alak, mely egyértelműen származék ugyan, de grammatikai szabályszerűséggel alkotható majdnem minden igéből, azonkívül alakilag szinte azonos a tisztábban nyelvtani jellegű szenvedő származékkal. Ezt a két alakot nem vettük be a ragozási szótár alapmintáiba, de szerepeltetjük a ragozási szótár alapjául szolgáló, egyelőre csak kéziratos kartotékrendszerű, bővebb részletezésű paradigmáiban és a négy példányban másolt teljesebb nyelvtani alakrendszerben, ill. az ebből létesült ideiglenes kódtáblázatban.

Semmiképp sem vettük be a nyelvtani alakrendszer paradigmáiba az igeik -at/-et képzős főnévi származékát (mely ma már határozottan lexikai képzés, szemben a korábbi igenévi jelleggel: Károly 1956. 17), sem pedig a főnevek -s képzős melléknévi származékát, jóllehet ez a képző igen produktív, azonfelül bizonyos szintaktikai helyzetekben párhuzamos az -ú/-ű képzővel (vö. Kálmán B. 1983.), morfológiai szempontból pedig a -stul/-stül raggal. De ez már túlságosan elvitte volna a paradigmát a szóképzés lexikai vonatkozásai felé. Nem került be a melléknév paradigmájába a -ság/-ség képző, pedig ez a szófajváltásnak majdnem annyira általános, tipikus eszköze, mint a deverbális -ás/-és. (Hogy mégis valamivel kevésbé produktív, arról Károly említést tesz: 1965. 282.)

A paradigma tagjaiként bevett származékok, akárcsak az igenevek egy része, tovább ragozhatók. (A főnévi igenév személyragozásáról majd külön kell szólnom, mert szintaktikai környezetét tekintve közelebb áll ugyan a birtokos, mint az igei személyragokhoz, de egyáltalán nem azonos vele. Hasonlóan sajátos helyzetű az önállósult viszonyító elemekből alakult személyragos határozószók hat alakja.) A paradigmát nem

4) A grammatikai jellegű szóképzésről l. Károly 1965; az igenevekről uő: 1956. 10-18; Elekfi 1955; 1984. 350, 355-6.

befolyásolja az, hogy egyes ilyen tagjai önálló lexikai egységek is lehetnek. (Ez inkább szövegszavakból gyűjtött szótárak címszavazásakor, különösen pedig gyakorisági szótárakban probléma.)

Tágabb értelemben a paradigmához tartoznak a szókapcsolattal kifejezett (összetett) nyelvtani formák is; gyakorlatilag jóformán csak bizonyos igeidők, igemódok: ma csupán a jövő idő, a feltételes múlt. Ide tartozna a ma már ritka felszólító múlt idejű (és egyéb összetett múlt idejű) alakok is. Ezek azonban teljesen függetlenek a szótári tőtől, tisztán nyelvtani, nem szótári jelenségek, ezért teljesen szükségtelenek egy ragozási szótárban. (L. még: Lotz 1974. 345; 1976. 123.) De nem szerepelnek – pedig nagyon is ide tartoznának – az olyan egyszerű, de erősen régies, az élőnyelvben alig használt igealakok sem, mint az elbeszélő múlt vagy az egyszerű (-and/-end jeles) jövő.

3. A ragozási szótár igei paradigmái; több alak, mint helyszám

A ragozási szótár igei paradigmáiba tehát beletartozik az igeinek 61 toldalékos alakja (52 szoros értelemben vett igealak: a három személy egyes és többes számban jelen és múlt időben, feltételes és felszólító módban összesen 24, ugyanez tárgyas ragozásban 24, 2. személyű tárgyra vonatkozó alak 4; 9 származék: 1 főnévi, 3 melléknévi, 2 határozói ige-név, 1 ható ige, 1 ható igenév, 1 cselekvésnév). Csupán technikai egyszerűsítés az, hogy ezeknek nem mindegyike kapott külön "helyszámot" a paradigmán belül. Közös számon szerepel benne nyolc esetben két-két alak: a tárgyas ragozású egyes számú 1. és 2., a múlt idejű egyes szám 1. és 2., valamint a múlt többes 1. és 2. személyű alakja, a múlt idejű tárgyas ragozás többes 1. és 2. személyű alakja, ugyanígy a feltételes mód és a felszólító mód többes 1. és 2. személyű alakja, a feltételes mód tárgyas ragozásában is, végül a felszólító mód 1. személyének 2. és határozott 3. személyű tárgyra vonatkoztatott alakja. Három esetben három-három alak is közös helyszámot kapott: a múlt időben az egyes 1. személynek 2. személyű tárgyra és 3. személyű határozott tárgyra vonatkozó alakja és a 2. személynek határozott tárgyra vonatkozó alakja; ugyanez a három alak a feltételes módban; végül a felszólító tárgyas igeragozásnak mindhárom többes számú alakja. Ilyen egybevonások miatt a 61 toldalékos alak 47 különböző helyszám alatt van nyilvántarva szótárunkban.

Helyszámnak nevezem azt az azonosításra szolgáló sorszámot, mely (táblázatainkban mindenütt dőlt szedéssel) ragozási rendszerünknek egy (de gyakorlati okokból néhol több) meghatározott nyelvtani alakját, mintegy a rendszerben betöltött helyét jelöli. E helyszámoknak a ragozási szótár alapmintáinak teljes táblázatában csupán tájékoztató szerepük van (ÉKsz. 1972. XIII-XV; vö. Elekfi 1972. 308-309, 412, 418; 1984. 352-353), de a részletesebb (kartoték-rendszerű kéziratos) paradigmátárban és a Nagyszótár rendelkezésére álló ideiglenes kódtáblázatban a pontos rögzítés szempontjából kulcsfontosságúak.

Ezeknek az egybevonásoknak az volt a rejtett célja, hogy az igeragozás helyszámai utalásszerűen magukba foglalják az igealak alanyának személyét, ahol erre mód van. Nem volt rá lehetőség a kijelentő mód jelen idejének tárgyas alakjaiban, hiszen a 7-es (a Lotz szerinti implikatív, azaz bennfoglaló -lak/-lek) alak után már a tárgyas ragozású alakoknak kell következniük, 8-as számú jellel, és még a múlt idejű alakokat sem sikerült ilyen motivált helyszám alá sorolni. De már a feltételes módnak 21 és a felszólítónak 31 helyszámmal kezdődő alaksora megfelelt ennek a kíváncsúnak. Azokat az alakokat tettük közös szám alá, melyekben a toldalékok mindig azonos módon kapcsolódnak a tőhöz. Ezt meg tudtuk tenni még az olyan vagylagos alakok esetén is, mint a feltételes tárgyas -nánk v. -nók, mert a közvetlenül kapcsolódó -n- elem közös bennük. De már a felszólító egyes 2. személyt külön kellett tartanunk, mert állandóan számolnunk kell a módjel nélküli (ill. a személyrag nélküli) változattal.

Az igealakok sorrendje alapján véve a hagyományos: kijelentő mód jelen alanyi, majd tárgyas, múlt alanyi és tárgyas, feltételes, majd felszólító módú alanyi és tárgyas személyragok. Mivel egyszerű múlt alakok csak a kijelentő módban vannak, érvényes a leegyszerűsített szabály: a tő után vagy idő-, vagy módjel következik. A 2. személyű tárgyra utaló alakok helye nem volt mindig egyértelmű; mivel a hagyományos nyelvtan ezeket is tárgyasoknak tekinti, Lotz János pedig nem (1974. 346; 1976a. 124; bővebben kifejtve: 1976a. 93-9, ill. 1976b. 179-84), legcélszerűbb volt az alanyi és a tárgyas alakok közé illeszteni őket. (Ennek aztán megvolt az a jelöléstechnikai előnye, hogy az alapmintától eltérő módon alkotott többes 3. személyű alak sajátos kapcsolásmódját rá is lehetett érteni, pl. ha mond+anak, akkor mond+alak; ha küld+enek(nek), akkor küld+elek(lek); az ettől való kisebb eltéréseket a ragozási szótár nem, csak a részletesebb kódtáblázat tünteti fel.) -

Még inkább morfológiai és technikai okból került a főnévi igenév a feltételes módú alakok sora után (s a felszólító alakok elé): rendszerint ugyanazokban a típusokban előhangzós a főnévi igenév képzője, amelyekben előhangzós a feltételes mód jele. (Alaki okokból lehetett volna a felszólító módot a feltételes mód elé tenni, hogy közelebb legyen a sokkal hasonlóbb - és némely tárgyas alakban egybe is eső - kijelentő formákhoz, de akkor is elválasztotta volna őket a múlt idejű alakok sora, mely mégsem kerülhetett volna a nem kijelentő alakok után. Akkor viszont a főnévi igenévvel kezdődött volna az igenevek sora.) A többi igenév sorrendje hagyományos: folyamatos, befejezett és beálló melléknévi igenév (s ez utóbbi az újra divatba jövő határozói értékében - a -ván/-vén képzőhöz hasonló, ragtalan használatban - már átvezet a határozói igenevekhez). A -hat/-het a tiszta képzők közt természetesen az első, hiszen jelentésénél fogva közel áll a módjelekhez⁵; a -ható alakilag ennek származéka (csupán jelentésében önállósult), az -ás/-és pedig már közvetlenül átvezet a lexikai származékokhoz.

4. A ragozási szótárbeli és a legteljesebb igei paradigma

Ha nem a szótári tőtől függő, hanem a l e g t e l j e s e b b p a r a d i g m á t tekintenénk, akkor persze az igeék sem 61, hanem jóval több alakja volna.

Az elbeszélő múlt beszámítása csak 13, az egyszerű - régies - jövőé is csak további 39 alakkal szaporítaná meg az igealakok számát; és ez együtt még alig haladná meg a százat; kisebb egybevonással, 2 nem igenévi származék elhagyásával meg is oldható kétjegyű helyszámok segítségével, pl. egy nagyszótári méretű részletes alaplombban. (Az elbeszélő múltnak egyetlen alakja mégis bekerült a ragozási szótárba, de nem az alaplomb táblázatába, csupán egyedileg: a vala címszó mellé; alakilag be lehetne sorolni a volna társaságába.)

Ha azt vesszük számba, hogy bizonyos igenevek (többnyire névszóként) tovább ragozhatók, az 52 igealakhoz és a 9 igenévhez, ill.

5) A képzők felé eltolódott ragok közé sorolja Lotz (1976a. 121, 122). Különböző jelentései, melyekről Kiefer tett említést akadémiai székfoglalójában (1988. február 15.; vö. Kiefer 1985a), az igei jelentéséből és a beszédhelyzetből, ill. a beszédhátteréből erednek.

igei származékhoz (vagy az összesen 113 alakhoz) hozzá kell még adnunk:

a főnévi igenév személyragos alakjait	(6),
a folyamatos melléknévi igenév ragos alakjait, ezek többesjeles, -é birtokjeles és mindezek ragos alakjait	(36),
a befejezett melléknévi igenév mindeme ragos alakjait	(53),
a beálló melléknévi igenév hasonló ragos alakjait	(53),
a határozói igenév elavult többes számát	(1),
a ható ige alakjait, főnévi igenevét és egyik határozói igenevét	(54),
a ható igenév ragos alakjait	(53),
az igei főnév teljes paradigmáját	(714),
a műveltető származék teljes paradigmáját	(61, ill. 113),
a szenvedő származékok majdnem teljes paradigmáját	(58, ti. folya-
	matos és beálló, valamint ható mel-
	léknévi igeneve nem képzelhető el),

akkor összesen 1167 toldalékos alak tartozik egy teljes ragozású (tehát tárgyas) ige paradigmájába. (A régies alakok számbavételével ez még legalább 104 alakkal szaporodhatna, a ható és a szenvedő ige régies alakjait nem is számítva.)

Mindez rendszerszerűen adódik egyetlen ige tövéből, de voltaképpen túlmegy a szoros értelemben vett igeragozáson, belenyúlik a névszói alapparadigmákba (a melléknévi igenevek révén), sőt a teljes főnévi paradigmát is magában foglalja (a főnévi származék révén). Bizonyos hiányok, korlátok persze itt is vannak. A melléknévi igenevek paradigmái nem foglalják magukban a módhatározó alakot (-n, -an; -ul; -lag toldalék, melyek rag volta vitatható, vagy legalábbis további elemzésre késztet), kizárják a melléknév fokozott alakjait (ti. ha az igenévképzős szó fokozható, akkor már nem igenév, hanem melléknév), és - elvileg is alátámasztható gyakorlati megfontolásból - kizárjuk a melléknévi paradigmából is a birtokos személyragos alakokat, mert azok csak a főnévre jellemzők. (A főnév és a melléknév szófaji határkérdéseiről bővebben a névszói paradigma során kívánok szólni.) Teljes főnévi paradigmája csak az igei főnévnek (cselekvésnévnek) van. Hogy miért 714 alak (s nem több, amint Kiefer fejtegetéseivel egybehangzóan lennie kellene), azt az a sajátos megkötöttség magyarázza, hogy a cselekvésnévhez - amíg pusztán a cselekvés fogalmát jelenti s nem tapad

hozzá az 'eredmény' vagy más lexikai jelentés - nem járul -ul/-ül rag (hanem helyette esetleg a -ként).

Az igei származékok szintén mutatnak hiányokat az alapige teljes paradigmájához képest. A ható származék simán felveheti a főnévi igenév toldalékát (ennek személyragjait már alig), de nem veheti föl a melléknévi igenév képzőit (a -ható képző ugyanis inkább csak az alapige közvetlen származékának tekintendő), sem a határozói igenévé, sem újabb ható vagy más igeképzőt, a cselekvésnév képzőjét is csak kivételesen. (A nem szenvedő értelmű éghető, lehető típusú származékok lexikálisan erősen kötöttek, nem paradigmaticusak, a láthatás, megélhetés típusúak még inkább.)

Az említett korlátokat is figyelembe véve ezek az alakok (és paradigmaticus származékok) néhány szabály alkalmazásával megalkothatók, ezért szótári nyilvántartásuk fölösleges. De még a megmaradt 61 alak rendszeres nyilvántartása sem fér el ragozási szótárunk megszabott keretei közé. E 61 alak szemmeltartásával kellett elkészítenünk egy olyan minimális paradigmátáblázatot, melyen a legjellegzetesebb eltérések mégis fel vannak tüntetve. (Elkészült - egyelőre háttéranyagként, más célokra felhasználhatóan - egy bővebb táblázat is, mely kb. négyszer annyi paradigmát különböztet meg.) Ez a minimális (a részletesebb változat összevonásával készült) táblázat is jóval több nyelvtani alakra ad pontosabb eligazítást, mint bármely más eddigi egy- vagy kétnyelvű szótárunk. (Ennek bemutatására a névszói paradigmák jellemzése után szeretnék visszatérni.)

5. A ragozási szótár névszói (főnévi, melléknévi, határozószói) paradigmái

Az igei paradigma zárt rendszerével szemben a n é v s z ó i p a r a d i g m a nem annyira zárt és nem annyira egységes. Az ige és a névszók szófajának teljes szétválását az is mutatja, hogy az egész Kéziszótárban csak 14 olyan több szófajú címszó van, mely egyik szófajában ige. A névszói címszók közt azonban ezrével vannak kettős és többszörös szófajúak, legtöbbször főnév-melléknévek.

A legjellegzetesebb névszói paradigma a f ő n e v e k é. (Ez egyúttal legnépesebb szófaji csoportja a szavaknak.) A melléknévek szorosan érintkezik vele; sok olyan melléknév van, melynek paradigmája

nem tartalmaz több alakot, mint a főnév, hanem inkább kevesebbet: nincsenek birtokos személyraggal ellátott alakjaik. A melléznevek egy másik csoportjának sajátos melléknévi toldalékai lehetnek: módhatározói rag, fokjelek. A melléznevek esetragjai egyébként azonosak a főnevekével. (Alakilag persze jó néhány típusban eltérnek tőlük, szófaj-megkülönböztető értékkel.)

A névszói paradigmarendszernek egy egészen sajátos alcsoportja a határozószói személyragozás. (Ezek morfológiailag ragok, nem jelek; csupán etimológiai és jelentésbeli mozzanatok kapcsolják őket a birtokos személyragokhoz.) Ez a névszói paradigmákhoz kapcsolódik, de nem azonos a főnevek személyragozásával. A személyragos határozószókhöz esetragok nem járulhatnak. - A főnévi igenév személyragozása szófajilag és funkciójában megint sajátos alaksor; alaki szempontból mégis besorolható a határozószói személyragozás egy speciális típusának, gyakorlatilag bekerült - a személyragos határozószók után - egy olyan paradigmacsoportba, melyben lexikálisan elszigetelődött esetragos határozószók (önkezevel, névutószerűek is, mint révén) csupán személyragokat változtatnak.

Igen kis csoportokat alkotnak az egyéb toldalékolható határozószók és nagyon hiányos ragozású névszók. Vannak fokozhatók, de nem ragozhatók (gyakran, vissza), fokozáson kívül néhány raggal is használhatók (hátrább, túl), nem fokozhatók, de néhány esetraggal használatosak (aznap, ma), ragtalan alakban alig előforduló főnevek, melyeknek ragos alakjai majdnem határozószók: eladósor (-ba, -ban), félbal (-ra, -ról), végül olyan esetragos névszók vagy ragtalan mondatszók, melyek csak személyragot kaphatnak vagy váltogathatnak: magára (magamra stb.), pá (-tok).

6. A főnév toldalékainak csoportosítása

A főnévhez járuló toldalékok közül teljesen grammatikai jellegűek (és szintaktikai vonatkozásúak) az e s e t r a g o k. Ezt a megnevezést most már bátran merem használni, mert Antal László meggyőző fejtegetései (1961) és Kiefer Ferencnek ezekhez fűződő helyesbítései (1987) után igazolva látom azt, hogy - ellentétben a magyar iskolai nyelvtani hagyománnyal és az akadémiai nyelvtan bizonytalankodásaival - a magyar főnévnek van esetragozása, mégpedig éppen 18 esete van. E több szempont-

ből is megokolható elhatárolásnak a ragozási szótár rendszerében egy igen egyszerű formális oka volt: amelyik rag egyaránt járulhat a szó egyes és többes számához, az esetragnak tekinthető, ezért a táblázatbeli toldalékok felsorolásában megelőzi a többesjelet. Hogy a ragozási alapmintákba mégis csak 16 ragot vettünk fel, az azért van, mert a ragtalan (0 ragú) alakot (alanyesetet) nem soroljuk fel külön, a -ként ragot pedig (melynek rag voltáról sohasem volt kétségem) azért hagytuk el, mert teljesen független a szótári vagy bármivel bővült tőtől: sem előhangzós, sem hangrendi változata nincs, közvetlenül a változatlan tőhöz járul, nincs tehát semmiféle szótározzandó vonatkozása.

A kérdés irodalmában jelentős még Babos Ernő tanulmánya (1960, 1961). A fogalmi tisztázatlanság következménye az az évszázados vita, melyről ő rövid áttekintést adott (1960. 104). Következtetésével azonban (1960. 105; 1961. 42) nem érthetünk egyet, mert a viszonyiszókkal jelölt "eseteket" szókapcsolatoknak tekintjük, nem eseteknek. A paradigma fogalmába - mint az igeragozásnál láttuk - tágabb értelemben beletartozhatnak szókapcsolattal jelölt alaksorok is, de a ragozás fogalmába nem, még kevésbé az esetek fogalmába. A paradigma lehet szélesebb, mint a ragos alakok együttese, a ragot is értelmezhetjük tágabban, mint az esetragot. Birtokos eset - melyet még Babos is, az akadémiai nyelvtan is számon tart - a magyarban nincs. (Az eset meghatározásában ui. nem az általa jelölt viszony minősége, hanem az alak az elsőrendűen döntő szempont.) Ettől eltekintve azonban a Babos-féle "alap esetrendszer" azonos azzal, amit Kiefer nyomán egyszerűen magyar esetrendszernek nevezhetünk. Ezzel a terminológiai és besorolási kiigazítással Babos fejtegetései igen tanulságosak és előremutatók.

A többesjel és a személyragos alak közé iktattunk két olyan toldalékot, mely csak az egyes számú alakhoz járulhat: -nként(-nkint) és -stul/-stül. Ezek morfológiai kötöttsége jelentéstartalmukból magyarázható: egyesítenek magukban egyes és többes számú jelentésmozzanatokat. A disztributív -nként csoportot bont fel egyedekre, a -stul pedig a társ megnevezésével és beleértésével csoportot alkot (vagy egyedeknek a csoporthoz, csoportnak az egyedhez való alkalmi tartozását fejezi ki). Ha ragaszkodunk hagyományos elnevezésükhöz, nevezhetjük ugyan ezeket is ragoknak, de semmiképp sem esetragoknak! Kiefer rendkívüli éleslátásáról tanuskodó érvelése nyomán azonban egyre inkább hajlandó volnék ezeket képzőknek tekinteni, vagy legalábbis rámutatni, hogy ezek képzőszerű ragok. Pontosabb elemzés kiderítheti, hogy -nként inkább képző, -stul inkább rag. Az előbbihez ti. képző is járulhat, akárcsak egy határozószóhoz: naponkénti, a -stul/-stül azonban terminális szuffixum. Az egyikbe beleérezhetjük a rag + képző tagolást (-n superessivusi rag +

-ként határozószói utótagból lett képzőszerű elem; történetileg is, bár második eleme különbözik a mai -ként ragtól, l. Berrár 1957. 40). A másikon fordítva: -s képző + -t locativus-modalis rag + -ul esetrag. (L. Antal 1961. 130; Berrár 1957a. 75-8.) Az eredetileg is raggal végződő toldalék nem vehet fel semmilyen más toldalékot, viszont jelzővel is előfordulhat, mint más esetregos főnév, pl. fekete köpenyestül. Ezt a másik raggal nem tehetjük meg; annak képzőszerűbb jellegéről helyesírásunk tanuskodik, amikor egybeírjuk ezeket: kétévenként (AkH. 1959. 171), háromhónaponként, háromnaponként (Deme - Fábián 1961. 280), kéthavonként, két-hetenként, kéthónaponként (uo. 373), négyévenként, négyhónaponként (uo. 509), öttestendőként, ötévenként (uo. 553). Valódi esetraggal álló főnév ilyen egybeírására nincs ok; a helyesírási nyelvérzék azt tükrözi, hogy az évenként stb. nem főnév, hanem határozószó (s mint ilyen természetesen nem kaphat jelzőt).

Hogy az új elemzések eredményei miatt mégse kelljen egyszerre gyökeresen átalakítani a toldalékoknak nyelvtanainkban kialakult osztályozását és megnevezését, a következő felosztást javaslom (figyelembe véve, de nem követve Károly osztályozását: 1965. 277-278):

A névszói ragok három - nem egyformán viselkedő - csoportra oszlanak: a) esetragokra (számuk 17), b) képzőszerű ragokra (főnévhez -nként; -stul/-stül; -kor; számnévhez -szor/-szer/-ször; melléknévhez -an/-en, -lag/-leg, -ul/-ül, -képp v. -képpen, c) jelszerű ragokra (birtokos személyragok v. személyjelek). Az a) csoportbeliek bármilyen jellel bővített tőhöz járulhatnak, a b) csoportbeliek a tőn kívül csak az -é birtokjelhez, kivéve a -kor ragot, mely legközelebb áll az esetragokhoz (s csak névmási tövel alkot valódi határozószót, mely továbbképezhető), a c) csoportbeliek csak a tőhöz járuló, de ragozható jelek. A számhatározói rag határozószót alkot, továbbképezhető, tehát teljesen képzőszerű (csupán -szorta típusú bővített változata terminális szuffixum). A melléknévi határozóragok nem egyféleképp viselkednek: az -an/-en(-n) és az -ul/-ül ragszerűbbek, hiszen semmi sem jöhet utánuk, a -lag/-leg és a -képp, -képpen morfológiailag hasonlóképp viselkedik ugyan, képzőt csak kivételesen kaphatnak, de más - itt nem részletezhető - okokból kevésbé minősíthetők ragoknak.

A teljes főnévi paradigma tehát, ha figyelembe vesszük Kiefer korrekciójával egybehangzóan az -ul/-ül (főnévi) esetrag voltát és a képzőszerű ragokat is, nem az Antal-féle 714, hanem annál több alakból

áll, mégpedig:

tő + 17 esetrag	18
többszjel + 17 esetrag	18
12 személyragos alak esetragokkal együtt	216
- <u>é</u> birtokjeles alak többszjellel, esetragokkal együtt	36
12 személyragos alak - <u>é</u> birtokjeles esetekkel együtt	<u>432</u>
	720
Ehhez járul 2 képzőszerű rag, összesen	722.

Mivel pedig a birtokmelléknévet is a paradigmához számítjuk, annak 17 egyes és 17 többes számú esetével is bővül a szám (az -ul/-ül esetragéval nem, mert az nem járulhat melléknévhez):

$$722 + 34 = 756.$$

7. A ragozási szótár főnévi paradigmái; több alak, mint helyszám

Mindezzel szemben a ragozási szótár teljes főnévi paradigmába csak 34 alak tartozik (a ragok közé nem vett 0 ragú alanyeseten kívül 16 eset; többes szám; 2 határozószószerű ragos alak; 12 birtokos személyragos és 1 birtokjeles alak; birtokmelléknév). Itt azt a technikai egyszerűsítést alkalmaztuk, hogy azonos helyszámot kapott a 8 kétalakú ragos eset és a 2 mássalhangzó-hasonulós eset. E miatt az egybevonás miatt (és mivel az alanyeset 0 helyszámú) a 33 toldalékos alakot 1-24 különböző helyszám alatt tartjuk nyilván szótárunkban.

A névszói toldalékos alakok sorrendjében nincs olyan hagyományos kötöttség, mint az igealakokéban. Ez azzal is összefügg, hogy sem nyelvtanaink, sem szótáraink nem törekedtek kialakítani a névszói ragozásra nézve olyan p a r a d i g m a t u d a t o t, amely az ige- ragozásra nézve meglehetősen eleven (1., 2., 3. személy, egyes és többes szám, jelen és múlt stb.), és amely a latin-görög típusú deklinációkban (így az oroszban is) sokkal kialakultabb, mint a magyarban. (Erre nézve l. Babos 1961. 46.) Az indoeurópai nyelveknek jóval kevesebb esetből álló névszói paradigmái jórészt állandó sorrendűek, csupán a két első eset helye nem állandó; egyes nyelvtanokban az accusativus mindjárt a nominativust követi, másokban a genitivus áll második esetként, az accusativus pedig hátrább (rendszerint 4. esetként, a dativus után) következik.

A mi táblázatunkban nem a tárgyeset az alanyeset utáni első; de ennek nem elvi, hanem a morfolaktikai szabályokat figyelembe vevő jelöléstechnikai oka van: a tárgyeset a szótári tő vagy a toldalék alakváltoztatásával jár sok olyan paradigmában, melyben a határozóragok a változatlan tőhöz járulnak, a tárgyrag vagy a tő odaillo változata pedig igen gyakran azonos vagy analóg a többes számú alakéval. A tárgyalakot megelőző határozóragos eseteket pedig célszerűnek látszik a hangrendi variánsok száma szerint csoportosítani: 8 kétalakú rag (1), 1 háromalakú rag (2: -hoz/-hez/-höz), 2 egyalakú rag (3: -ért, -ig), 1 négyalakú rag (4: -n, -on, -en, -ön), magánhangzóval kezdődő kétalakú rag (5: -ul/-ül; ezt jó volt külön tartani, mert több szónál hiányzik), hasonló v-vel kezdődő 2 rag (6). Ezen belül nem a szokásos háromirányúságot vettük alapul, hanem tisztán az alaki szempontot: egy-egy helyszámon belül a betűrendet. (Bizonyos esetekben szótárak is alkalmazzák a toldalékok abc-sorrendjét, így Biró Izabella - Schlandt Henrik 1937. VII.) A nyolc kétalakú rag közül az első három így is egybeesik a belviszonyragok három irányával: -ba, -ban, -ból. Ebbe a betűrendbe beleesik a más nyelvekben is külön esetként használatos részeshatározó ragja; utána a -nál és a -től közrefogja a jelentésbelileg is összetartozó -ra, -ról ragokat, de a -hoz mint háromalakú rag külön szám alá került, az -n - három előhangzós változatával - szintén. A többes szám és a birtokos személyragos alakok közé azért is célszerű volt beiktatni a két képzőszerű határozóragos alakot, mert előhangzós változatuk rendszerint olyan, mint a többesjelé és az egyes 1.-2. személyű alaké (gyakran a tárgyragé is); így könnyebb áttekinteni a paradigmátípusok egyes csoportjait tövéghangzós szemlélettel is.

A főnévi paradigmán belül is volt olyan mellékes szempont, hogy egyes alakok helyszámai kifejezők, motiváltak legyenek. A határozóragos alakok nagyobb mértékű egybevonásával sikerült annyit elérni, hogy a birtokos személyragozás alakjai 11-es helyszámmal kezdődjenek s így legalább egyes számban az utolsó számjegy kifejezze a birtokos személyét.

Legteljesebb névszói paradigmáról olyan értelemben nem beszélhetünk, mint az igei paradigmáknál. (Még az összetett igealakok analógiájára a névutós alakok felé való bővítéssel sem, ahogy Babos Ernő képzelte.) A főnévi paradigma, ha a szintagma jellegű viszonyjelölő morféma kapcsolatokat eleve kizárjuk, legtágabb értelemben - mint már említettem - 756 toldalékos alakot tartalmaz, de nem foglalja

magában a sajátosan melléknévi alakokat; a közép- és felsőfokot, a módhatározói alakot. Mihelyt ui. egy főnév fokjelet kap, már szemantikai-
lag sem főnév többé, hanem melléknévi értelmű, még ha a szófajváltás
teljesen alkalmi is (vagy frazeológiai kötöttségű: pápább a pápánál). A
módhatározói toldalékok közül az -ul/-ül etimológiailag azonos ugyan az
essivus esetragjával, a funkcionális és a disztribucionális elemzés azon-
ban képzőszerű ragnak mutatja, mely szerepében már elszakadt az esetrag-
tól. Még inkább elszakadt a melléknévi határozó -n(-an/-en) ragja a su-
peressivusétól, mely nyílt tövéghangzós paradigmátípusokban is (ház;-at)
mindig zárt előhangzójú (ház-on).

8. A ragozási szótár melléknévi paradigmái és a teljes melléknév-paradig- ma

A m e l l é k n é v i p a r a d i g m a nem egész számú többszöröse a
főnévinek (mint Antal állítja: 1961. 50), mert gyakorlatilag kizárjuk a
melléknévi paradigmából a személyragos alakokat. Ha egy melléknév birto-
kos személyragot kap, már alkalmilag főnévi értelmű, szófajváltással. El-
vileg ugyan megengedhető volna, hogy a ráértéses használatot kiterjesszük
a személyragos alakokra is (pl. Elvitte a ceruzámat, a pirosamat), de
ez a használat egyrészt olyan ritka, hogy a paradigmarendszer szűkebb
változataiban - melyek jelenleg ki vannak dolgozva - nem veszünk róla tu-
domást, másrészt egy árnyalattal közelebb áll a főnevesüléshez, mint a
puszta esetragos melléknév (Elvitte a ceruzát, a pirosat). Hasonlóképp
elhanyagoljuk a főnevesülést jelző -nként, -stul ragos alakot. Az esetra-
gok használata mellékneveken ehhez képest eléggé természetes, de a főne-
vekéhez képest még mindig viszonylag ritka, úgyhogy A magyar nyelv értel-
mező szótára (1958 - 1962) nem is veszi figyelembe, egyéb szótáraink sem
(néhány újabb nagy kétnyelvű szótárunkon kívül).

A fogalmak tisztázása végett meg kell jegyezmem, hogy r á é r-
t é s nek (Erdélyi Lajos műszavával, l. Erdélyi 1898a. 61-70, 193; 1898b.
97-106, 115, 136; 1905. 385-392; de kissé szűkebben, úgyszólván csak a
szövegen belül értve, szövegkohéziós jelenségként, l. Elekfi 1986. 122)
azt a mondattani jelenséget nevezem, amikor a közvetlen mondat- vagy
szövegelőzményben előfordult szót (paradigmatikus szempontból: főnevet)
nem tesszük ki újból, hanem odaértjük a melléknévhez. Ilyen helyzetben a
melléknév a saját szintaktikai környezetében (szó- vagy mondat szerkezeté-

ben) főnévi pozíciót tölt be, de szófajilag teljes értékű melléknév, és ezt sok típusban a sajátos melléknévi toldalékok is jelzik (nyílt előhangzós tárgyrag, többesjel). A ráértékes főnévi használatot semmiképp sem szabad főnévként szótározni. Értelmező szótárainkban melléknévi címszók alatt fordulnak elő. (Az esetleges személyragos, -nként, -stul ragos melléknév már valamivel több főnévi jelleget mutat, de ezek szótárainkban nem szerepelnek.) Ettől meg kell különböztetnünk a t a p a d á s (jelen-téstepadás) jelenségét, mely abban áll, hogy a melléknév a szövegelőzménytől függetlenül is főnévi értelmű, mert valamilyen módon hozzátapadt egy főnévnek a jelentése. A tapadás nem szövegmondattani, hanem lexikai-jelentéstani jelenség (melynek egyik forrása a gyakori ráértékes használat is lehet). A tapadásnak különféle változatai, a főnevesülésnek különböző fokozatai vannak, ezért a nem egészen, csak többé-kevésbé alkalmilag vagy éppen tipikusan főnevesült mellékevek paradigmái különféle átmeneteket, sokszor ingadozást mutatnak a főnévre és a melléknévre jellemző paradigmátípusok közt. Bizonyos fajtái belekerültek értelmező szótárainkba (néhány jellegzetes típusuktól eltekintve meglehetősen következtelenül), más fajtái nem. E határkérdések részletezésével más alkalommal kellene külön foglalkozni.

Ilyen értelemben a teljes melléknévi paradigma a következő alakokból állna:

tő + 16 esetrag egyes és többes számban	34	(<u>-ul</u> eset-
<u>-é</u> + 16 " " " "	34	ragot mel-
		léknév nem
módhatározói (állapothatározói) alak	1	kap)
közép- és felsőfokú alak egyes, többes, <u>-é</u> jeles ...	136	
közép- és felsőfokú alak módhatározója	2	
Összesen	207	

Ehhez még hozzáadhatjuk a felsőfokból mechanikusan alkotható túlzófokot és a fokozott alakokhoz járuló -ik kiemelő jelet, melynek alakja szintén független a szótári tőtől. (Ez utóbbit Lotz - még kialakulatlan terminológiával - megjelölő ragnak nevezi s a -hat/-het-hez hasonlóan a képzők felé eltolódottnak tekinti: 1974. 344; 1976a. 122.)

Ez a további 136 alakkal bővült, tehát 443 alakot tartalmazó

paradigma csak olyanféleképp tágítható tovább, mint ahogy az ige paradigmájához számíthatjuk legtágabb értelemben az igenevek és a cselekvésnév névszói alakjait is: ha kiegészítjük főnevesült használatuk személyragos alakjaival. Akkor valóban elérhetünk egy jóval nagyobb számot, ti. az eddigiekhez hozzá kell adnunk a közép-, felső-, túlzófokú melléknév, valamint a fokozott formák -ik jellel bővült teljes paradigmáját, azaz $6 \times 444 = 2664$ alakot, és ez az alapfokú paradigmával együtt 3108 alak. (Jóval több, mint az Antal-féle 1428.) Ez azonban inkább spekulatív úton kapott fiktív szám. Az -ik jeles alakok közül gyakorlatilag jóformán csak a 3. személyű alakok fordulnak elő (egész - rész viszonylat jelölésében), ezek számát harmadára kellene csökkenteni. (Antal bővebben itt nem is foglalkozik a melléknév problémáival.) - Ha csak a közvetlen személyragos és a képzőszerű ragokkal ellátott alakokat vennénk hozzá, akkor csupán $3 \times 14 = 42$ alakkal kapnánk többet: 249. Ezért a ragozási szótár gyakorlatában nem a melléknevet tekintjük a legteljesebb névszói paradigma tipikus szófajának.

A melléknévek jórésze nem képezhető határozószóvá és nem fokozható. Azért többnyire ezek is teljes értékű melléknevek, nem tekintjük őket hiányosaknak (annyira sem, mint a tárgyatlan igéket). Az imént módhatározónak nevezett alak voltaképpen módhatározó is, állapothatározó is lehet a mondatban (részben szótári jelentésétől is függően). Ezek toldalékai a leginkább képzőszerűek a vitatható toldalékok közül. Nem tartoznak a szűkebb értelemben vett paradigmához, ahogy a fokjeles alakok sem.

A melléknévi mód-, ill. állapothatározói alakokat csak gyakorlati egyszerűsítés végett kezeljük a paradigmát kiegészítő kategóriaként. Az -n, az -ul/-ül, a -lag/-leg és a -képp, -képpen eredetüket és voltaképpen funkciójukat tekintve sem azonosak, egymásnak nem alakváltozatai, hanem igen sok esetben csak funkcionális alternánsai. Bizonyos végződésű vagy képzős melléknevekhez csak az egyik vagy a másik toldalék járulhat, de vannak melléknevek, melyeknél szinonim toldalékokként váltakozhat kettő-három közülük, és olyan melléknevek is vannak, melyeknél funkciójuk differenciálódik, pl. vadon (él) állapothatározó, de vadul (nekiront) módhatározó; csúful (rászed) módhatározó, de csúfan 'megcsúfítva, csúf állapotban'; zeneien 'zenére jellemző módon' (kezeli az anyagát): módhatározó, zeneileg 'zenei szempontból' (képzett): tekintethatározóféle.

9. Egyéb névszófélek paradigmái

Legteljesebb névszói paradigmájuk a számnévnek (pontosabban: tőszámnévnek) van, de csak azért, mert a Kéziszlótár rendszerint nincs tekintettel a számnév önálló (főnévi) használatának és főnévvel kapcsolt (melléknévi) használatának a különbségére. (Ezt a különbséget az ÉrtSz. következetesen feltünteti, mégpedig Kelemen József dolgozata nyomán, mely tíz éven át a szerkesztőség tagjai közt közkézen forgott: 1951/1952. 3-4.) Így a számnévnek, főnévi használatánál fogva, megvan a személyragozása (bár a tízeim típusú többes számú sorozat igen ritka, sok számnév mellett nemlétezőnek tekinthetjük) és megvan a módhatározó alakjuk (számállapothatározó értelemben: tízen). Fokozott alakjaik azonban nincsenek.

A tőszámnévhez nagyon hasonlóak a törtszámnév, de ezeknek számállapothatározójuk nemigen van. - A sorszámnév voltaképpen számnévből képzett melléknév; szófajjelölésüket meghagytuk ugyan a ragozási szótárban is, de tudnunk kell, hogy olyan melléknévekként viselkednek, melyek bizonyos (lexikailag meghatározott) szavakban főnevesülhetnek (a harmadikban tanít; huszadika van).

A névmások vagy főnéviek, vagy melléknévi, esetleg számnévi, tehát ezek valamelyikének paradigmakategóriába illenek bele. Az utóbbiak közül a mennyi egyaránt lehet főnévi és melléknévi (s ezért paradigmája is teljes), a hány inkább csak melléknévi (s nemigen személyragozható). A személynévmások határozóesetei kiegészüléssel alakok: beletartoznak az egyes személyragos határozószók paradigmáiba is, a legtipikusabban kereszteződő szófaji értékűek. Az énbennem típusban a második tő utótagként valamivel ragszerűbb, mint kezdő tőként a bennem határozószóban.

10. Igei paradigmák a ragozási szótárban és egyéb szótárakban

A ragozási szótár paradigmái még a részletes paradigmák nagymértékű összevonása után is jóval több igealakra nézve adnak eligazítást, mint bármelyik korábbi szótár. Pl. a piroslik ige egyes számú 2. személyű alakját (vö. Elekfi 1984. 349) a 16a jelzés a romlik mintájához utasítja (vö. Elekfi 1972. 417), ott pedig ezt találjuk: ~asz(romolsz), azaz hogy a romlasz köznyelvi alak mellett a romolsz sokkal ritkább. Ha a piroslik 2. személyét ehhez igazítjuk, a piroslasz alakot kapjuk mint elsősorban

helyeset, és csupán arról nem igazít el a ragozási szótár, hogy maga ez a 2. személyű alak is ritkán használatos, és hogy az amúgy is ritkább romolsz analógiájára inkább ne is próbálkozzunk itt ezzel a tőváltozattal. Hogy egyáltalán -sz személyrag kell ide, arra nézve szótáraink hallgatnak, csupán arról a nyelvtani (morfolaktikai) szabályból következtethetjük ki, hogy tővégi -l után nem használunk -l személyragot, továbbá az ÉrtSz. paradigmajelöléséből (-ott, -ana; -ani) azt, hogy ez a szótári alakjában -ik ragot tartalmazó ige a ragozásban iktelenként viselkedik (azaz ál-ikes ige). Az ÉrtSz.-ban még azt a megjegyzést is olvashatjuk: rendsz. csak 3. sz.-ben.

Sauvageot Magyar-francia szótárában (1942.²), Országh László nagy Magyar-angol szótárában (1963.², 1969.³) csak ennyit találunk: -ani, -ott. Az iktelen ragozásra nézve semmit. Czuczor - Fogarasinál (V. 1870. 245) is csak ez van, de fordított sorrendben. (Célszerűbb lett volna a főnévi igenév helyett a feltételes 3. személyt megadni, mert abból az igenév-képző előhangzós változatára is következtethetünk, de a főnévi igenév semmi utalást nem tartalmaz az iktelen ragozásra.)

Eckhardt (1958., 1978.² II.), Koltay-Kastner (1963., 1981.² II, 1100) még a főnévi igenevet sem adja meg, csupán az előhangzós múltidőjelet: -ott. Országh azonkívül jelzi az ige tárgyatlan voltát, Sauvageot, Eckhardt, Koltay-Kastner nem.

Valamivel több van Kelemen - Thienemann Magyar-német nagyszótárában (1942.⁴ 704): -ani/-ott/pirosoljon, tehát a teljesebb tőváltozatra legalább a felszólító alak utal, ahol ez a tő kötelező, továbbá a személyrag jelzi a paradigma iktelenségét. Halász Előd Magyar-német szótára (1964.² 648; 1970.³) szintén megadja a teljesebb tőváltozatot, a főnévi igenév helyett pedig a feltételes mód egyes 3. személyét, de tévútra vezet: nem veszi figyelembe az álikességet, az élő nyelvszokást és a történeti hagyományt⁶, hanem minden -ik végű igét az állandó ikések szerint ragoz. Sajnos, ugyanez a hibája Hadrovics - Gáldi Magyar-orosz szótárának (1964.²), sőt a Gáldi László főszerkesztésében megjelent nagy Magyar-orosz szótárnak is (Moszkva - Bp., 1976).

Még ennyi támpontot sem találunk szótárainkban a piroslik ige

6) L. Ferenczy Géza kéziratos összeállítását régebbi szótáraink figyelembevételével: 1954. (5 példányban gépelve.) További részletezés és szakirodalom: Kovalovszky 1980. 1013-1014.

többszörös számú 2. személyéről. Igaz, az még az egyes 2. személyű alaknál is ritkábban használatos, de egyáltalán nem tilos. A ragozási szótár 16a mintájában ezt is megtaláljuk: romlotok v. romoltok, és az az eltérés már elhanyagolható, hogy a pirosoltok a másik alakhoz képest is ritkább. (A romlik igének teljesebb romol töve az ÉrtSz. tanúsága szerint önállóan, azaz kijelentő jelen egyes 3. személyű igeiként is előfordult régebben, a pirosol alakról nincs ilyen adatunk.)

A mosdik ige, melynek paradigmajelölése Czuczor - Fogarasinál (IV. 1867: mosd-ott ... -ni v. -ani), Sauvageot-nál, Országgnál (-ani, -ott, -jon, -jék) majdnem a piroslik-ével egyezik (Cz-F. -ott... -ani; Sauv., Ország -ani, -ott), a kérdéses 2. személyű alakokban eltér tőle: 1) Egyaránt használatos mind a három személyben. Ez ugyan kiderül Koltay-Kastner (1981. II, 962) és Eckhardt (1958. 1516) jelöléséből: feltüntetnek az 1. személyű -ottam alakot (s emellett a 3. személyű -ott voltaképp fölösleges, mert ha a múlt idő egyes 1. személye előhangzós, akkor a 3. személye is az), de Országéből nem. - 2) Nem ál-, hanem ingadozó ikes: egyes számában egyaránt használatos ikes és iktelen ragokkal. Erre Ország is, Koltay-Kastner is utal a felszólító mód 3. személyével: "-jon, -jék" (a magyar-olasz szótárban fordított sorrendben és a vagylagosság világosabb jelölésével), de a felszólító módú változatokkal a kijelentő mód 1. és 2. személyű alakjai nem mindig párhuzamosak, a ^xpirosolol alak irreális voltával szemben a mosdol egészen természetes, gyakori és helyes változat, a ragozási szótár ajánlása szerint megelőzi a mosdasz változatot. Az iktelen -sz előhangzójára azonban csak igen távoli utalás az, hogy a főnévi igenév képzője is -a-előhangzós. (Eckhardtnál, Koltay-Kastnernél ez nincs.) - 3) A többszörös 2. személy előhangzós -otok ragja nem következik egyik korábbi szótárunk jelöléséből sem. Erre csak hangtani szabályt lehetne adni, de az is csak az esd igeire lenne kiterjeszthető, hiszen a kér, küld, mond előfordul előhangzó nélküli -tok/-tek/-tök raggal is. A piroslik bővebb tőváltozata miatti puszta rag: (..ol)tok - a mosd mellett szóba sem jöhet.

11. Névszói paradigmák az Értelmező Szótárban és a ragozási szótárban

Nézzünk meg összehasonlítva néhány névszói alakot is! Az ácskapocs super-essívusa ácskapacson (ritkán ácskapocson), akárcsak az egyszerű kapocs-é. A ragozási szótárban az összetétel határjele és a paradigmajelzés hiánya

arra utal, hogy az összetett szót az utótag mintájára ragozzuk. Ámde az utóagnál megvan ez a sajátos ingadozás, melyet egyetlen szótárunk sem tüntet fel, mert az -n superessivusi ragra nincsenek tekintettel. Pedig ez a váltakozó tövű névszóknál nem okvetlenül párhuzamos a tárgyesettel, még kevésbé a testesebb ragokkal alkotott határozóesetekkel. A ragozási szótár azonban pontosan tartalmazza ezt is, akár a paradigmátípusok közt, ha több azonos mintájú szó tartozik oda (mint bagoly, kapor), akár a cím-szó mellett (amilyen az egyedi ragozású kapocs).

Az ÉrtSz. szerkesztői sem figyeltek fel eléggé arra, hogy vannak főnevek, melyeknek többes számú személyragos alakjai nem egészen párhuzamosak az egybirtokú 3. személyű alakokkal. Ii. a j nélküli (mondat: mondata, mondatur; mondatai) és az állandóan j-s típus (nap: napja, napjuk; napjai) mellett és az ingadozó típus mellett - mint kamat: kamata(kamatja), kamatuk(kamatjuk), kamatai(kamatjai) - olyan típus is van, mely az egyes számban ma már mindig j-vel bővült ragokat kap, csak a többes -i előtt ingadozik: korlát: korlátja; korlátai v. korlátjai; rend: rendje; rendjei(rendei); fürt: fürtje; fürtjei(fürtei). Az ÉrtSz. ezeknél vagy csak a j-s személyragot tünteti fel (pl. korlát), vagy az egyes számbeli ingadozást jelzi (ahol a j-tlen alak már nemigen él: alkalmazott; fürt; rend), olykor a j nélküli változat külön minősítésével, holott a j nélküli alak a többes -j előtt ezekben ma sem olyan ritka, mint az egyes számú -a, -uk stb. rag.

Következetlen és félrevezető a Sauvageot-tól az első Ország-h-szó-tárákig, sőt Halász Előd kétkötetes Magyar - német szótáráig (1970) alkalmazott szokás, hogy a pityergés típusú főneveknél csak -t tárgyrag és -e személyrag szerepel, és ebből nem tudni: a többes szám hiányzik-e vagy a tárgyeset mintájára alakul.

A melléknevek ragozására az ÉrtSz. egyáltalán nincs tekintettel, csak a fokozásukra és módhatározói alakjukra. Erre nézve sokkal több tájékoztatást adott már Czuczor - Fogarasi, és adnak nagyobb kétnyelvű szótáraink: Sauvageot 1942.², Ország 1963.², Eckhardt 1958., 1978., Koltay-Kastner 1963., 1981.; a tárgyragos alakot még Hadrovics - Gáldinál is megtaláljuk (1964.²), bár igen hézagosan. A melléknevek tárgyragos és többesjeles alakjait mindezek többé-kevésbé feltüntetik, de ingadozás esetén gyakran csak az egyik változatot (néha két szótár két különbözőt). A változatok megadásával még a melléknévi tárgyragos és többesjeles alakot következetesen feltüntető nagy Magyar-orosz szótár (Gáldi 1976.)

is fukarkodik.

A melléknév-ragozási típusok többsége beleillik a főnévragozási típusokéba (kiegészítve a sajátos melléknévi toldalékokkal), csupán a gyakoriság tolódik el az előhangzóval bővült típusok felé.

Sikerült a főnévragozással összehangolt rendszerbe foglalni a számnevek és a névmások ragozási típusait is. Ennek az volt a módja, hogy a főnévragozási típusok 1-10. csoportja és a melléknemeknek ezzel nagyrészt párhuzamos 11-20. csoportja mellé megnyitottunk egy vegyes névszói csoportthalmazt is: a 21-30. csoportok valamelyikébe soroltuk egyrészt azokat a főneveket, melyek igen hiányos ragozásúak (a személyraggal nem használatos pityipalkó-tól kezdve a percnyi és a jotta főnévig és a csak személyraggal használatos főnevekig), vagy éppen olyan többletet mutat, mely a melléknemekre jellemző (nyugat : nyugatabbra), másrészt azokat a számneveket és névmásokat, melyek paradigmájában együtt vannak a főnévi és a melléknévi használatra jellemző toldalékok.

A pityipalkó és néhány más, ma már egyre kötöttebb használatú összetétel esetében kevésbé baj, ha egy szótár elhanyagolja a személyragozás hiányának jelölését, mint a többi, még kötöttebb használatú, még kevesebb ragos alakban előforduló főnévnél. Pl a percnyi azok közé az embrionális főnevek közé tartozik, mely éppen csak hogy túllépett a ráértéses főnévi használaton: csak néhány ragos alakban lett melléknévből tapadás útján főnévvé: tíz percnyire lakik, néhány percnyit késett ('percnyi távolság', ill. 'percnyi idő' értelemben). Ezt a főnévi használatot egyáltalán nem tartalmazza Sauvageot (1942. 938), Kelemen - Thienemann (1942, 699), Eckhardt (1958. 1717; 1978. II.), Halász (1964.², 1970.³ II, 637), Koltay-Kastner (1963., 1981.² = 1986.³). Ahol megvan a főnévi szófaj (mint Hadrovics - Gáldi 1964.² II, 2008), nincs utalás arra, hogy e két ragon kívül főnévként más raggal nem használatos, másutt pedig a főnévi használat szófaji megjegyzés nélkül be van sorolva a melléknévi példák közé (Országh 1963.² 1595; 1969.³ II, 1596; Gáldi 1976. 613).

12. A ragozhatatlan szók

A ragozhatatlanságról szótáraink csak itt-ott adnak némi tájékoztatást. Az ilyen szavak rendszerét a Magyar ragozási szótár alapjául szolgáló paradigmatárban dolgoztuk ki elsőnek. Vannak először is olyan szavak, me-

lyek szófajuknál fogva ragozhatatlanok. Ilyenek az indulatszók (pl. á) és egyéb mondatszók (pl. bumm); határozószónak is felfogható, mert a ragot már magukban foglaló névmások (pl. abban), igekötők (pl. agyon, be), ragos vagy ragtalan határozószók (pl. akképpen, akaratlan), névutók (pl. óta), névelők (a), kötőszók (azonban). Ezek mellett a szófajjelzés tájékoztat a ragozhatatlanságról. A kivételeket - melyek főleg a határozószók közt gyakoriak - jelzi szótárunkban az, hogy mégis van mellettük egy-két toldalék, esetleg paradigmajelzés. A több szófajúaknál is pontosan utána-néztünk: melyik szófajban ragozható mégis. Pl. az át sem határozószóként, sem névutóként, sem igekötőként nem ragozható. A borzasztó melléknév melletti paradigmajelzés és a határozószó szófajjelzése mellett ennek hiánya azt jelzi, hogy csak melléknévként ragozható. Amelyik főnév ragos alakban lett szótári címszó, mint "cigányútra hat-ragos fn", ott már ez a kombinált szófajjelzés mutatja, hogy tovább nem ragozható. Ragozhatatlanságot jelez az "igealak" megjelölés is, pl. a bocsá' mellett. Vannak - nagyon kis számban - olyan melléknévek, melyek azért nem ragozhatók, mert csak állandósult szókapcsolatokban, jelzőként állhatnak. Pl. elővásárlási. Itt a "mn" szófajjelzés után zárójelben szerepel az a kifejezés, amelyet a Kéziszótár értelmez: "(~ jog:)"; ez a szókapcsolat és a paradigmajelzés hiánya együtt jelenti azt, hogy ez a melléknév ragozhatatlan. Nagyon kivételesen még szófajjelzés sincs, hanem helyette a szó szerkezetbeli szerepre a "(jelzőként)" megjegyzés utal, pl. hánydel-vesdel "(jelzőként) ~ módon v. módra".

Természetesen ragozhatatlannak tekintjük a ragozhatatlan utótaggal összetett címszót akkor is, ha az összetétel is tipikusan ragozhatatlan szófajú. Pl. ilyen az azalatt mut hsz, hiszen az alatt névutó is ragozhatatlan. (Az alatta személyragos határozószó ettől különböző lexikai egység, önálló címszó.) Ilyen az alig-alig hsz, az ámbátor ksz stb.

Vannak olyan összetett címszók, amelyeknél a ragozhatatlanságot külön meg kell jelölni, mert utótagjuk önmagában ragozható. Pl. addig-addig "mut hsz 0" (az addig ui. ragozható: addigra). Ugyanígy meg kellett jelölni a ragozhatatlan melléknévet, ha nem csupán néhány állandósult kifejezésben használatos, pl. aszályverte.

(E ritka típusoknál előforduló szabályszerűségek feltárása és szófajjelzésük rendszerének megokolása külön tanulmányba kívánczik.)

Az így ragozhatatlannak jelölt szavaknak előtagokkal alkotott

összetételei megint nem kaptak 0 jelzést, ha utótagjuk ugyanolyan szófajú és ragozhatatlan. Pl. az adta mn ragozhatatlansága jelölve van, de az ebadta, eszemadta összetételeknél az összetétel határjele és az utótag ragozhatatlansága úgyis jelzi, hogy az összetétel az utótag mintáját követi, azaz ragozhatatlan.

Kétnyelvű szótárainkban annyira következetlen a kevés raggal használatos és a teljesen ragozhatatlan határozószók, melléknevek, mondatszók, névutók elhatárolása, hogy erre nézve pontos tájékoztatást a ragozási szótár megjelenéséig nem találunk.

13. Összegezés

Azt gondolom, hogy a tő és a kötőhangzó minőségén és változásain alapuló rendszerezésünk - melynek egy részét más osztályozási vezérszempontok szerint Grétsy László foglalta rendszerbe (1985., további irodalommal) - a gyakorlatban sokkal pontosabban eligazít (keresztezve a hangrendi osztályokkal), mint a kevés számú konjugációra és deklinációra való osztás, melyre utoljára Alo Raun tett - három évszázados előzményre való rövid visszatekintés után - kísérletet: 1967. 278-81.

- AkH. 1959 = A magyar helyesírás szabályai. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Tizedik kiadás, harmadik lenyomat.
- A magyar nyelv értelmező szótára (= ÉrtSz.) I-VII (1958-1962). Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Antal L. (1961), A magyar esetrendszer. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Nyelvtudományi Értekezések 29.
- Babos E. (1960), A magyar és az orosz főnévragozás rendszere. Az idegen nyelvek tanítása 3: 103-109.
- Babos E. (1961), A magyar és az orosz főnévragozás rendszere II. Az idegen nyelvek tanítása 4: 40-48.
- Balázs J. (1973), Funktionswerte der Pronominalität. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Balázs J. (1978), Az indo-uráli nyelvrokonság elmélete tipológiai szempontból. Általános nyelvészeti tanulmányok XII, 5-27.
- Berrár J. (1957a), Fejezetek határozóragjaink élettörténetéből. Budapest, Akadémiai Kiadó. Nyelvtudományi Értekezések 13.
- Berrár J. (1957b), Magyar történeti mondattan (Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek.) Budapest, Tankönyvkiadó.
- Biró I.- Schlandt H. (1937), Szólások és fordulatok magyar-német gyűjteménye. Budapest, M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedés.
- Creissels, D. (1975/77), Notes sur la distinction aliénable-inaliénable dans l'expression de la possession en hongrois. Études Finno-Ougriennes 12: 151-169.
- Czuczor G.- Fogarasi J. (1867), A magyar nyelv szótára. Negyedik kötet. Pest, Emich Gusztáv.
- Czuczor G.- Fogarasi J. (1870), A magyar nyelv szótára. Ötödik kötet. Pest, Athenaeum.
- Deme L.- Fábián P. (1961), Helyesírási tanácsadó szótár. Budapest, Terra.
- Eckhardt S. (1958), Magyar-francia szótár. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Eckhardt S. (1978), Magyar-francia szótár I-II. Második, függelékkal bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÉKSz. 1972. = Magyar értelmező kéziszótár, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Elekfi L. (1955), (hozzászólás Országh László előadásához). A Magyar Tudományos Akadémiai Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 6: 175-177.

- Elekfi L. (1972), A magyar szóvégek és toldalékok rendszere. Magyar Nyelv 68: 303-309, 412-429.
- Elekfi L. (1984), Hamarosan elkészül a magyar ragozási szótár. Magyar Nyelvőr 108: 349-360.
- Elekfi L. (1986), Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése. Budapest, Akadémiai Kiadó. Nyelvészeti tanulmányok 27.
- Erdélyi L. (1898a), Mondattani tanulmányok. Nyelvtudományi Közlemények 28: 55-70, 185-198.
- Erdélyi L. (1898b), Az összevont mondat (az összevont, kihagyásos és a rövidített mondat s közben több nyelvtani kérdés) modern szempontból. Külön nyomás a Nyelvtudományi Közleményekből gyakorlati alkalmazással is kiegészítve. Budapest, Franklin-társulat.
- Erdélyi L. (1905), Egy érdekes mondattani jelenségről. - A ráértésről. Magyar Nyelvőr 34: 385-392, 454-461.
- Ferenczy G. (1954), Az ikés igék ragozott alakjai. Kézirat (a Nyelvtudományi Intézet szótári osztályán).
- Gáldi L. (főszerk. 1976), Magyar-oroszc szótár. Moszkva - Budapest.
- G[rétsy] L. (1985), Tő- és kötőhangzó-váltakozások. Nyelvművelő kézikönyv II. 1047-1088.
- Hadrovics L.- Gáldi L. (1964), Magyar-oroszc szótár. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Halász E. (1964), Magyar-német szótár II. Második - függelékkal bővített - kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Halász E. (1970), Magyar-német szótár II. Harmadik - függelékkal bővített - kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Hirt, H. (1928), Indogermanische Grammatik IV. Heidelberg, Winter (Indogermanische Bibliothek 1. Abt.).
- Kálmán B. (1983), A szerves és szervetlen kapcsolat egyik nyelvi kifejezése az ugor nyelvekben. Bereczky G.-Domokos P. (szerk.): Uralisztikai tanulmányok (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére) 193-205. Budapest.
- Károly S. (1956), Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. Budapest, Akadémiai Kiadó. Nyelvtudományi Értekezések 10.
- Károly S. (1965), A szóképzés grammatikai jellegéről, szuffixumfajták elkülönítéséről és a képzőproduktivitásról. Nyelvtudományi Közlemények 67: 273-289.

- Kelemen B.- Thienemann T. (1942), Magyar-német nagyszótár. Negyedik kiadás. Budapest, Athenaeum.
- Kelemen J. (1951/1952), A szótári értelmezés főbb kérdései. Kézirat (a Nyelvtudományi Intézet szótári osztályán).
- Kiefer Ferenc (1985a), A -hat/-het képző jelentéstanához. Az episztemikus -hat/-het. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVI, 131-153.
- Kiefer F. (1985b), The possessive in Hungarian. A problem for natural morphology. Acta Linguistica Scientiarum Hungaricae 35: 85-116.
- Kiefer F. (1987), A magyar főnév esetei. Magyar Nyelv 83: 481-486.
- Koltay-Kastner J. (1963), Magyar-olasz szótár. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Koltay-Kastner J. (1981), Magyar-olasz szótár I-II. Második, függelékkel bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Koltay-Kastner J. (1986), Magyar-olasz szótár I-II. Harmadik kiadás. A második kiadás változatlan lenyomata. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- K[ovalovszky] M. (1980), Ikes és iktelen ragozás. Nyelvművelő kézikönyv I, 1008-1014.
- Lotz J. (1967a), A {-lak} bennfoglaló alak helye a magyar igeragozásban. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 93-99.
- Lotz J. (1967b), A személy, szám, viszonyítás és tárgyhatározottság kategóriái a magyarban. A magyar nyelv története és rendszere (szerk. Imre S. és Szathmári I.) 249-255. Nyelvtudományi Értekezések 58. - Újra: Szonettkoszorú 1976. 127-134.
- Lotz J. (1974), A magyar nyelv grammatikai kategóriái. Jelentéstan és stilisztika (szerk. Imre S.- Szathmári I.- Szűts L.) 344-347. Nyelvtudományi Értekezések 83. - Újra: Szonettkoszorú 1976. 121-126.
- Lotz J. (1976a), A magyar nyelv grammatikai kategóriái. Szonettkoszorú a nyelvről 111-196. Budapest, Gondolat.
- Lotz J. (1976b), A -LAK bennfoglaló alak helye a magyar igeragozás rendszerében. Szonettkoszorú a nyelvről 179-184.
- Országh L. (1963), Magyar-angol szótár. Második, teljesen átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Országh L. (1969), Magyar-angol szótár I-II. Harmadik, függelékkel bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Papp F. (1975), A magyar főnév paradigmatis rendszere. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Raun, A. (1967), A magyar deklinációkról és konjugációkról. A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai (szerk. Imre S. és Szathmári I.) 278-281.

Sauvageot, A. (1942), Dictionnaire général. Második rész: Magyar - francia. Második, javított és bővített kiadás. Budapest, Dante.